

LIJEČENJE ZMIJSKOG UJEDA – PRIČA KAO DIO SJEĆANJA ZAJEDNICE

Petra KELEMEN

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

1. UVOD¹

U ovom se radu iznose rezultati terenskog istraživanja jednog segmenta narodne medicine na području Krivoga Puta. Prikazat će se praksa liječenja zmijskog ujeda koja se, naime, pokazala zanimljivom već pri samom terenskom istraživanju,² u trenucima kad su kazivači samoinicijativno započinjali priču, što je dalo naslutiti kako im je taj oblik liječenja ostao vrlo svjež u sjećanju te ga i sami smatraju važnim i prepoznatljivim elementom života zajednice.³ Pritom je zabilježen njihov različit odnos prema postupku liječenja i ljudima koji su ga provodili, na što će se u radu posebno ukazati. Iz prikupljene građe može se iščitati nekoliko varijanata liječenja. Ta mogućnost govori ponajprije o selektivnosti ljudskog sjećanja koja dovodi do toga da su pojedini kazivači upamtili neke elemente i specifičnosti, a istovremeno svoju pažnju nisu usmjerili na neke druge. Njihovo različito životno iskustvo temelj je ovoga rada te se nastojalo čim više ukazati na pojedine različitosti koje proizlaze iz tog iskustva, a na koje je utjecalo kako mjesto rođenja i života kazivača, tako i, posebice u pojedinim slučajevima, osobno poznavanje žena i muškaraca koji su liječili zmijski ujed. Upravo su o ženama koje, prema tumačenju kazivača, i danas znaju “tajnu” liječenja zabilježeni zanimljivi podaci, svjedočanstva o njihovim uspjesima u primjeni ovog postupka te ponajviše stav zajednice prema njima.

Priča kao dio sjećanja zajednice predstavljala je temeljno polazište u izradi ovoga rada. Težište je zbog toga stavljeno na svjedočanstva i razmišljanja Krivopučana vezana uz liječenje zmijskog ujeda. Pritom se na različite varijante samog postupka koje su tijekom terenskog rada prikupljene gleda kao na rezultate različitog životnog iskustva kazivača i nejednakog dosega njihova sjećanja. Priča kao dio sjećanja zajednice te kao način oblikovanja tog sjećanja omogućuje da se ovaj segment narodne medicine promatra kao jedan od elemenata koji pridonosi sagledavanju kompleksnosti seoske društvenosti. Tajnovitost koja obavlja sam postupak liječenja, ali ponekad i priču dobivenu od kazivača, daje posebnu dimenziju toj društvenosti te će se u radu i na nju pokušati ukazati.

2. NARODNA MEDICINA I ETNOLOGIJA

U svom radu *Narodna medicina kao predmet etnologije* Tanja Bukovčan Žufika daje pregled znanstvenih disciplina i područja koja se bave problematikom narodne medicine. Autorica pritom prikazuje kontinuiranu prisutnost istraživanja narodne medicine u hrvatskoj etnologiji, njezino današnje mjesto

¹ Rad je u neznatno proširenoj varijanti objavljen u *Senjskom zborniku* 31 iz 2004. godine, str. 213-238.

² Pri terenskom istraživanju podaci su prikupljeni u sljedećim lokalitetima: Gorica, Katići, Krivi Put, Lucići, Mrzli Dol, Pavelići, Pavići, Popići, Rupa, Rusova Draga, Serdari, Škopci, Šojatski Dolac, Šolići, Špalji, Veljun, Žuljevići. Tema liječenja zmijskog ujeda nije zastupljena u Upitnicama Etnološkog atlasa, tako da se rad temelji isključivo na podacima dobivenima terenskim istraživanjem.

³ Prilikom istraživanja ove teme najviše je korištena tehnika nestrukturiranog intervjua. Naime, prije odlaska na terensko istraživanje, pri razmišljanju o mogućim pitanjima, odlučila sam se za ovakav pristup budući da prema ovom obliku liječenja ljudi imaju različite stavove te možda ne žele svi o tome otvoreno pričati s nepoznatim istraživačima. Na samom se terenu i pokazalo da je razgovor lakše započeti pričanjem o, primjerice, ljekovitim travama, seoskim neškolovanim zubarima i porodu kod kuće, a zatim prijeći na pitanja uroka, zaštite od njihova djelovanja, kao i na praksu liječenja zmijskog ujeda. No, vrlo su često upravo kazivači započinjali priču o ovoj temi.

te daje moguće smjernice za istraživanje. Na samom kraju svog rada zaključuje kako *istraživanje narodne medicine kao posebnog područja istraživanja unutar etnologije nije upitno već logično* (Bukovčan Žufika 2002/2003:166).

U popratnom katalogu izložbe *Narodna medicina*, održane u Etnografskom muzeju u Zagrebu 2001. godine, uz opise pojedinih bolesti, pregled oblika liječenja, posebice magijskih postupaka, osoba koje su liječile, različitih događanja vezanih uz trudnoću i porođaj, provođenje higijene te sagledavanje pojmova bolesti, odnosa prema bolesniku i društvene uloge iscjelitelja, tematizira se i odnos medicine, društva i kulture te medicine, etnologije i narodne medicine (Brenko et al. 2001). Već se u predgovoru naglašava kako se *narodna medicina i ne može ispitivati kao izolirani fenomen. Ona je dio kulturne povijesti svakog naroda, pa rezultati istraživanja otkrivaju i druge osobitosti života određene zajednice* (ibid. 7). U ovom će se radu nastojati ukazati upravo na ovakve mogućnosti te će pritom liječenje zmijskog ujeda, odnosno priča o tom liječenju, biti polazište za ukazivanje na različite mogućnosti istraživanja seoske društvenosti u njezinim specifičnostima.

Narodna medicina ima svoje neprijeporno mjesto u etnološkim istraživanjima. No, nepostojanje teorijskih polazišta kao i nesustavno bavljenje tim problemom,⁴ doveli su do toga da se ona nije *tretirala kao cjelovit sustav, već kao sklop neobičnih recepata i praznovjerja, koja se nisu pokušavala dovesti u vezu s društvenim, gospodarskim, političkim, moralnim ili vjerskim sustavima* (ibid. 16). Spomenuta izložba narodne medicine, uključivanjem svih navedenih sustava, na tragu je interdisciplinarnih i holističkih istraživanja, budući da u sebi pokušava uključiti cjelokupni kontekst u kojem se praksa narodne medicine odvija. Time se izdiže nad samo etnografsko bilježenje građe bez vođenja računa o svim složenim okolnostima iz kojih je ta građa iznikla i ukazuje na mogućnosti koje postoje u suvremenim etnološkim istraživanjima. Ovaj će rad pokušati biti na tom tragu, uz svijest autorice da drugačije mogućnosti također postoje te da je segment narodne medicine koji se obrađuje u ovom radu, kao i sve druge segmente kulture, moguće istraživati s različitih aspekata. Te su mogućnosti različitih pristupa zapravo i nužne da bi se s više strana osvijetlio način života pojedine zajednice, kao i svi mnogostruki pogledi koje zajednica ima u sagledavanju kako same sebe, tako i njezinih "drugih".

3. LIJEČENJE ZMIJSKOG UJEDA U ETNOGRAFSKIM IZVORIMA

Praksa liječenja zmijskog ujeda ubraja se u liječenje magijskim postupcima. *Tajne formule i zaklinjanja, u kojima je pisana ili izgovorena riječ imala glavnu ulogu, rabile su se osobito za zmijski ujed.* (Brenko et al. 2001:127) Valentin Putanec je u *Zborniku za narodni život i običaje* objavio starohrvatski glagoljski uklin protiv zmija iz 14. stoljeća.⁵ Autor navodi kako je ukline iz 15. i 16. stoljeća već objavio R. Strohal u istom zborniku, te da je primjer iz 14. stoljeća koji on ovdje proučava posebno vrijedan budući da je, kako tvrdi, vjerojatno najstariji (Putanec 1962). Uklin je sačuvan u glagoljskom rukopisu *Code slave 11*, arhiviranom u Bibliothèque nationale u Parizu, te Putanec, prema mjestu djelovanja hrvatskih glagoljaša pavlina, zaključuje kako rukopis, a time i uklin, potječe s područja Like, Vinodola i Istre. Transkripcijom i prenošenjem u suvremen izgovor, uklin dobiva ovakav oblik: *U ime Oca + i Sina + i Duha + Svetoga. Amen. Šita + šita + šita +. Zaklinjem vas zmijske bogom živim, budte pokorne meni sluzi božjemu N. kao što je pokoran vosak ognju (vatru), a oganj vosku* (ibid. 410). Etimološki analizirajući uklin, autor zaključuje kako je riječ o imitaciji vrlo ranih, možda poganskih, inkantacija, budući da su pojedine analogne formule poznate još iz antičkoga doba (ibid. 410-412).

Podaci o liječenju zmijskog ujeda, dobiveni terenskim istraživanjima, mogu se pronaći u brojnim etnografskim izvorima. Vatroslav Rožić u opisu narodnog života Prigorja u *Zborniku za narodni život i*

⁴ O problemu teorijskog polazišta i smjernicama vezanim uz taj segment istraživanja usp. Bukovčan Žufika 2002/2003.

⁵ Uklin je: kletva; predmet za ukor, prijekor (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1967-1971).

običajne piše: *Kad kèga kača pikne, unda se čvrsti priveže, da otrivana krv dèle ne mare. Za Peru Ivčeca iz Drage veliju da zna nekak vraćiti, kak kèga kača pikne, ali ne će nikimu reći kak; ima nekaj š čem iseče okolu, gde je kača piknula* (1907:131). Mara Hećimović-Seselja u monografiji *Tradicijski život i kultura ličkoga sela Ivčević Kosa* donosi kazivanja kako su *nagovor znali vršiti zmijari koji su liječili zmijski ujed* (1985:140); o više varijanata liječenja zapisao je i Jure Grčević u monografiji *Kompolje, narodni život i običaji* (2000:520-521).⁶

Značajne podatke, budući da su zabilježeni u novije vrijeme, iznosi u svom radu *Izvišće s istraživanja u selima pod Senjskim bilom i u zaleđu Sv. Jurja* Nevena Škrbić. Donoseći svjedočanstva kazivača o *viškama, urocima i ženama koje znadu izgovarat*, autorica govori i o osobama koje su pomagale kad bi stoku ili suseljana ugrizla zmija. Kako su lokaliteti u kojima je autorica provela svoje istraživanje nedaleko od Krivoga Puta te su, kao i područje Krivoga Puta, nastanjeni primorskim Bunjevcima, oba istraživanja predstavljaju značajan doprinos poznavanju kulture ove bunjevačke grane (Škrbić 2001). Zbog toga će se u radu, koliko će to biti moguće, komparirati dobiveni podaci obaju terenskih istraživanja.

Kako namjera ovog rada nije uklapanje varijanata liječenja zmijskog ujeda zabilježenih na području Krivoga Puta u širi prostorni kontekst te njihova usporedba s drugim zapisanim formulama i postupcima liječenja, ne navode se drugi zapisani uklini, odnosno molitve. Takva mogućnost istraživanja, dakako, postoji i zasigurno bi dala zanimljive rezultate. Ovdje je navedeno tek nekoliko primjera liječenja iz raznovrsnih izvora, prikupljenih različitim metodama, proučavanjem starih spisa odnosno terenskim radom, kao i u različitim vremenskim razdobljima, te se tako tek ukazalo na zastupljenost građe o liječenju zmijskog ujeda u različitim etnografskim izvorima te na mogućnosti komparacije tih podataka, kao i utvrđivanja vremenske i prostorne raširenosti pojave.

4. PRAKSA LIJEČENJA ZMIJSKOG UJEDA NA PODRUČJU KRIVOGA PUTA

Na području Krivoga Puta ujed zmije najčešće su liječile žene. Tek je troje kazivača navelo primjere kada su to činili muškarci. Francika Šojat *Babić* iz Šojatskoga Dolca kazala je kako su njezin suprug i svekar znali taj postupak, a to je potvrdio i njezin sin rekavši da je i njemu otac prenio svoje znanje.⁷ Anka Vukelić *Matičeva* iz Rupe ispričala je kako je u tom selu Milan Vukelić *Gušin* znao *razgovarat zmijan* te je pomogao i samoj kazivačici kad ju je kao djevojčicu ujela zmija.⁸ Za žene koje su provodile ovo liječenje nije postojao poseban naziv, kazivači su o njima govorili jednostavno kao o *ženama* ili *babama*.⁹ Marija Prpić *Kavaričina* iz Lucića šaljivo je naglasila kako muškarci to nisu radili ovim riječima: *A nisu muški, muški su se bavili samo čašicom (smijeh) i kuglanjem...* Nevena Škrbić u svom radu s podacima iz lokaliteta pod Senjskim bilom i u zaleđu Sv. Jurja također navodi kako se *ženama koje odčinjaju* odlazilo i u slučaju ujeda zmije (Škrbić 2001:269), dok se u katalogu izložbe *Narodna medicina* zaključuje kako su se *bajanjem i pripremanjem ljekovitog bilja najčešće bavile žene, a kirurške zahvate obavljali su isključivo muškarci* (Brenko et al. 2001:17).

Tijekom terenskih istraživanja prikupljeno je mnogo primjera osoba koje su liječile, a koje su još uvijek ostale u sjećanju današnjih stanovnika Krivoga Puta. Nekoliko kazivača posvjedočilo je kako je taj

⁶ Dvije spomenute monografije donose formule koje su se izgovarale prilikom liječenja te je moguća njihova usporedba s tekstom molitve zapisane tijekom istraživanja na području Krivoga Puta.

⁷ Kazivačica nije znala da je njezin suprug to prenio sinu, pa ovaj podatak treba uzeti s oprezom.

⁸ U ovom se slučaju način liječenja znatno razlikuje od svih ostalih primjera te se donosi na kraju prikaza podataka s Krivoga Puta kao važna iznimka.

⁹ Riječ *babe* upotrijebili su: Mile Špalj *Kebin*, Špalji; Marija Prpić *Kavaričina*, Lucići; Ivan Pavelić *Jandra*, Serdari; Josip Blažević *Ivela*, Mrzli Dol; Mira Tomljanović *Ropetina*, Krivi Put. Pritom upotrijebljena riječ ne sadrži pogrdno konotativno značenje, tj. posve je neutralna, označava dobnu skupinu.

način liječenja poznao netko iz njihove obitelji: Francika Prpić iz Judić Gorice, majka kazivačice Kate Pavelić *Burgijine* iz Pavića, zatim baka po ocu iste kazivačice, već spomenuti suprug i svekar Francike Šojat *Babić* iz Šojatskoga Dolca, maćeha Josipa Blaževića *Ivele* iz Mrzloga Dola, Luca Krmpotić iz Veljuna, koja je strina kazivačice Milke Prpić *Markinove* iz Veljuna, baka Milana Blaževića *Ivele* iz Mrzlog Dola, dok je Ante Krmpotić *Škobac* iz Škobaca to potvrdio za svoju suprugu Ivanku. Nekoliko je kazivača spomenulo Ružu Burić iz Burića, sela koje danas više nije nastanjeno.¹⁰ Još je zabilježeno da su zmijski ujed liječile Marija Prpić *Ankina* iz Lucića,¹¹ Luca *Vukova* iz Lucića,¹² Ivka Krmpotić *Grabarova* iz Veljuna,¹³ Marijica Prpić *Ivanova* iz Nikolića¹⁴ te Marica *Banova* iz Krivoga Puta.¹⁵ Pojedini se kazivači nisu sjetili imena žena koje su liječile, nego samo lokaliteta odakle su one. Tako je, primjerice, Eleonora Prpić *Lejina* kazala kako je liječiti znala jedna žena iz Veljuna i jedna iz Francikovca, a Marko Prpić *Rus* iz Rusove Drage potvrdio je to znanje za jednu svoju susjedu. Kazivanje Mile Prpića *Popića* iz Popića predstavlja važnu iznimku budući da je kazivač naveo kako su zmijski ujed liječile žene iz Ritavca, obližnjega pravoslavnog sela. Bile su to Marta *Nikolina*, Neđa *Cikotina* i Milka *Manišina*.¹⁶ Najveći broj kazivača posvjedočio je da su način liječenja poznavale Manda i Francika Krmpotić, majka i kći iz Veljuna.¹⁷ Treba napomenuti kako svi kazivači koji su spomenuli ove dvije žene žive i danas u Veljunu ili su ondje rođeni.¹⁸ Francika Krmpotić *Mišinova* i danas živi u Veljunu.¹⁹ Uz nju, još je nekoliko žena koje i danas žive, a koje su same rekle da znaju formulu za liječenje ili su to za njih potvrdili drugi. Tako je Ivanka Krmpotić *Šimunova* iz Škobaca sama rekla kako posjeduje riječi molitve, a u drugom je navratu to potvrdio i njezin suprug Ante Krmpotić *Škobac*. Isti je kazivač to rekao i za Ivku Krmpotić *Grabarovu* iz Veljuna, kao i Milan Krmpotić *Zekonja*, njezin poluujak. No, Ivka Krmpotić *Grabarova* bila je i jedna od kazivačica, a ona sama to nije potvrdila. Pavla Pavelić *Ćirilova* iz Pavelića također je kazala kako ona, uz liječenje lišaja, poznaje i liječenje zmijskog ujeda.

Iz ovako velikog mnoštva primjera može se sa sigurnošću zaključiti kako je praksa liječenja tijekom 20. stoljeća još bila vrlo živa. To nam ponajprije govore podaci koje su kazivači iznijeli o članovima svoje obitelji i rodbine, prema kojima možemo odrediti da je većina žena ovaj način liječenja učestalo prakticirala do pred Drugi svjetski rat i neposredno nakon njega. Naime, najčešće se tu radi o ženama koje su jedno ili dva pokoljenja starije od kazivača. Ostali su kazivači također govorili o ženama kojih se sjećaju iz svojih ranijih dana, smještajući praksu njihova liječenja oko sredine 20. stoljeća. Sve nam to govori da su kazivači bili svjedoci takvog načina liječenja, neposredni, vlastitom prisutnošću ili posredni, preko priča svojih suseljana.

¹⁰ Zvonko Pavelić *Dujela* iz Serdara i Zdenka Pavelić *Vranićeva* iz Pavića. Ivan Pavelić *Jandra* iz Serdara kazao je samo kako su to obavljale žene iz Burića.

¹¹ Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići.

¹² Milan Pavelić *Vranić*, Pavići.

¹³ Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Ante Krmpotić *Škobac*, Škopci.

¹⁴ Mirko Prpić *Cungo*, Krivi Put.

¹⁵ Mira Tomljanović *Ropetina*, Krivi Put.

¹⁶ Prema riječima ovog kazivača to je selo danas pusto. Kazivanje je značajno jer govori o međusobnim vezama Krivopučana i *Vlaha*, *Vlaja*, kako su ih oni nazivali, tj. stanovnika obližnjih pravoslavnih sela.

¹⁷ Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun; Ante Krmpotić *Škobac*, Škopci; Luka i Mara Krmpotić *Brdini*, Veljun; Marija Prpić *Vinina*, Veljun; Milan i Milka Prpić *Markinovi*, Veljun; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Ivan Krmpotić *Šoparin*, Šojatski Dolac (rođen u Veljunu); Mara Tomljanović *Isanova*, Kivi Put (rođena u Veljunu). Ivka Krmpotić *Grabarova* potvrdila je da je postupak liječenja znala samo Manda Krmpotić.

¹⁸ Iznimka su samo Ante Krmpotić *Škobac* i njegova supruga Ivanka Krmpotić *Šimunova* iz Škobaca, no Škopci su na vrlo maloj udaljenosti od Veljuna, predstavljaju zapravo tek njegov zaselak.

¹⁹ Krivopučani često glas *f* u govoru zamjenjuju glasom *v* te tako ime Francika izgovaraju kao *Vrancika*. Karakteristike krivopučkoga govora u prvom je svesku Monografije obradila Ankica Čilaš Šimpraga.

S nekoliko su naziva kazivači obilježili sam postupak liječenja. Najčešći naziv je *izgovarat(i)*,²⁰ a uz njega se javljaju i slični nazivi *odgovarati*, *odgovoriti*²¹ te naziv *razgovarat* koji je upotrijebio samo jedan kazivač.²² Pojedini su kazivači kazali kako su te žene *gatale*,²³ dok su, s objašnjenjem da znači isto što i moliti te time opisuje i sam tijek liječenja, pojedinci upotrijebili i naziv *odmaljale*.²⁴

Što se tiče samog opisa postupka, kazivanja se razilaze i u mnogo se slučajeva ne poklapaju. Razlog se može tražiti u različitom iskustvu kazivača, njihovoj posrednoj i neposrednoj (ne)prisutnosti kod liječenja te u selektivnosti sjećanja. Prvenstvo u ovom prikazu dobit će kazivanje Ivanke Krmpotić *Šimunove* iz Škobaca, jedine kazivačice koja mi je sama opisala cijeli postupak koji je i sama znala te primjenjivala. Naučila ga je, kako je sama kazala, od *tete Francike*, a najvažnija pojedinost kojom se izdvaja od ostalih kazivača jest tekst koji se pri liječenju govorio. Kazivači su, naime, redovito pričali kako su žene prilikom *izgovaranja* molile, no činile su to u sebi tako da ih nitko nije mogao čuti pa samim time tekst nije bio općepoznat.²⁵ Jedini je Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića, iako nije nikada čuo što je Marija Prpić *Anikina* iz Lucića molila, pretpostavio da je molila Očenaš, Zdravomarijo i Vjerovanje. Ostali kazivači nisu vezali molitvu uz katoličku vjeru, odnosno, nisu navodili njezin naziv budući da osoba koja je liječila nikada ništa nije glasno izgovarala. Spomenuta je kazivačica, zasad, jedina s područja Krivoga Puta koja je kazala molitvu otkrivši time cijeli postupak liječenja.²⁶ Dakle, riječi koje su se prilikom liječenja morale govoriti su sljedeće:

*Pomozi ime Isusa i Marije!
Što je Isus večera?
Koru kruva ječmena.
Što mu bijaše za prostirač?
Snop slame bobove i kamen pod glavon.*

Kazivačica je dalje objasnila: *Onda kad rečete kamen pod glavon, onda morate reć ime krave i:
Skamenila se zmija koja je tu kravu ujila.
Otac, Sin i Duh Sveti.*

²⁰ Francika Šojat *Babić*, Šojatski Dolac; Ivan Pavelić *Jandra*, Serdari; Marko Tomljanović *Rilac*, Katići; Mile Prpić *Popić*, Popići; Mira Tomljanović *Ropetina*, Krivi Put; Pavla Pavelić *Ćirilova*, Pavelići; Zvonko Pavelić *Dujela*, Serdari; Kata Pavelić *Burgijina*, Pavići; Zdenka Pavelić *Vranićeva*, Pavići; Ivan Krmpotić *Šoparin*, Šojatski Dolac; Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put.

²¹ Mile Špalj *Kebin*, Špalji; Marija Prpić *Kavarićina*, Lucići; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Anka Šolić *Tutanova*, Šolići.

²² Marko Pavelić *Mijatina*, Žuljevići. Isti naziv upotrijebila je i Anka Vukelić *Matićeva* iz Rupe, no u njezinu se slučaju radi o drugačijem postupku liječenja. Vidi dalje u tekstu.

²³ Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Ivan Pavelić *Jandra*, Serdari; Marko Pavelić *Mijatina*, Žuljevići; Ivka Krmpotić *Grabarova*, Veljun.

²⁴ Luka i Mara Krmpotić *Brndini*, Veljun; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Anka Šolić *Tutanova*, Šolići; Ante Krmpotić *Škobac*, Škopci. Može se primijetiti da su pojedini kazivači upotrijebili više naziva što potvrđuje u prilog tome da oni zapravo označavaju isto.

²⁵ Da su žene pri liječenju molile, potvrdili su: Stjepan Prpić *Stipina*, Gorica; Francika Šojat *Babić*, Šojatski Dolac; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Ivan Pavelić *Jandra*, Serdari; Josip Blažević *Ivela*, Mrzli Dol; Josip Prpić *Jurina*, Mrzli Dol; Luka i Mara Krmpotić *Brndini*, Veljun; Draga Tomljanović *Rilčeva*, Katići; Marko Prpić *Rus*, Rusova Draga; Pavla Pavelić *Ćirilova*, Pavelići; Zvonko Pavelić *Dujela*, Serdari; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Ivka Krmpotić *Grabarova*, Veljun. Mile Špalj *Kebin* iz Špalja naveo je samo kako je žena nešto *mrmosila*.

²⁶ Francika Krmpotić nije bila raspoložena za razgovor, Pavla Pavelić *Ćirilova* nije željela odati formulu budući da se molitva smije drugome prenijeti samo na Badnjak, a Ivka Krmpotić *Grabarova*, za koju su pojedini kazivači rekli da zna postupak, to nije sama potvrdila.

Dok se molilo, ista kazivačica je dalje navela, *moralo se uzeti tri kamena i njima križati ono mjesto gdje je zmija ujela*. Pritom je bilo važno vratiti kamen na mjesto s kojeg je prethodno bio podignut jer inače postupak ne bi bio uspješan.

I ostali su kazivači u opisima liječenja redovito spominjali upotrebu kamena. No, pojedini su govorili o samo jednom kamenu,²⁷ neki o dva,²⁸ a najviše njih o tri.²⁹ Bez obzira na broj kamena koji su se koristili, pojedini kazivači su potvrdili kako se kamen obavezno morao vraćati na mjesto s kojeg je bio uzet.³⁰ Ivan Krmpotić *Šoparin* iz Šojatskoga Dolca naglasio je: *Ali je strogo morala pazit tamo otkud je uzela kamen da ga tamo i postavi*. Također, samo su pojedini kazivači naveli kako se kamenom *križalo*,³¹ a to su u pravilu oni koji su potvrdili i kako su se upotrebljavala tri kamena. Jedini je Milan Krmpotić *Zekonja* iz Veljuna ponudio i objašnjenje broja kamena, no važno je napomenuti da ni sam kazivač nije u to siguran pa je to zapravo samo njegova pretpostavka.³² Kazao je: *A ko će znat, možda sveto Trojstvo*. Ostali kazivači naveli su kako se kamenom rana trljala, mazala ili su ga samo položili na nju, dok je jedino Zvonko Pavelić *Dujela* iz Serdara naglasio kako se uz kamen stavljala i neka trava kojoj se nije moglo sjetiti imena.³³

Zabilježena su tek dva primjera liječenja ljudi.³⁴ Potvrdio je to Zvonko Pavelić *Dujela* iz Serdara koji se prisjetio kako je Ruža Burić iz Burića liječila svog unuka, a Ivanka Krmpotić *Šimunova* iz Škobaca posvjedočila je kako je ona sama liječila svoga supruga, ali postupak nije bio uspio jer je od ujeda prošlo oko tri sata, a da bi se izliječilo, potrebno je intervenirati odmah, kako je kazivačica navela, u roku pet minuta. Ostali kazivači govorili su samo o liječenju stoke, prvenstveno krava i ovaca, a pojedinci ni ne pamte da je kojeg čovjeka ujela zmija. Ivanka Krmpotić *Šimunova* iz Škobaca naglasila je da se postupak nije primjenjivao kod ujeda psa i mačke, a Ivka Krmpotić *Grabarova* iz Veljuna potvrdila je to samo u slučaju psa. Obje su kazivačice objasnile kako je razlog taj što te životinje *nemaju križa*, ne znajući ipak što to uistinu znači. Ivka Krmpotić *Grabarova* pridodala je: *A što, valjda što je pas, a Bog je stvorio sve životinje, nemam pojma*. Sama kazivačica, dakle, ne razumije zbog čega se psa nije moglo liječiti, tj. po kojoj se karakteristici on razlikuje od ostalih životinja.

Mjesto liječenja također je detalj koji su naveli Krivopučani. Naime, Stjepan Prpić *Stipina* iz Gorice, Mirko Prpić *Cungo* iz Krivoga Puta i Francika Šojat *Babić* iz Šojatskoga Dolca kazali su kako se to obavezno moralo događati na raskrižju putova.³⁵ Pritom je Francika Šojat *Babić* navela primjer gdje su se križala tri puta i naglasila da je bilo bolje ako se više njih križalo, dok su ostala dvojica kazivača govorila o četiri

²⁷ Josip Blažević *Ivela*, Mrzli Dol; Marko i Draga Tomljanović *Rilčevi*, Katići; Marko Prpić *Rus*, Rusova Draga; Ivan Krmpotić *Šoparin*, Šojatski Dolac.

²⁸ Ljubica Prpić, Gorica; Anka Prpić, Gorica; Mile Špalj *Kebin*, Špalji; Zvonko Pavelić *Dujela*, Serdari; Zdenka Pavelić *Vranićeva*, Pavići; Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put.

²⁹ Francika Šojat *Babić*, Šojatski Dolac; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Luka i Mara Krmpotić *Brndini*, Veljun; Pavla Pavelić *Ćirilova*, Pavići; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Ivka Krmpotić *Grabarova*, Veljun; Ante Krmpotić *Škobac*, Škopci. Može se primijetiti da su među njima i dvije kazivačice od kojih se za jednu govori, a druga i sama priznaje da zna postupak liječenja.

³⁰ Marko i Draga Tomljanović *Rilčevi*, Katići; Ivan Krmpotić *Šoparin*, Šojatski Dolac; Francika Šojat *Babić*, Šojatski Dolac; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Ivka Krmpotić *Grabarova*, Veljun; Ante Krmpotić *Škobac*, Škopci.

³¹ Ivan Krmpotić *Šoparin*, Šojatski Dolac (naveo da se križalo pet, šest puta); Francika Šojat *Babić*, Šojatski Dolac; Luka i Mara Krmpotić *Brndini*, Veljun; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Ante Krmpotić *Škobac*, Škopci; Ivka Krmpotić *Grabarova*, Veljun.

³² Navodim, ipak, ovo objašnjenje za moguća daljnja istraživanja.

³³ Josip Blažević *Ivela*, Mrzli Dol; Marko Prpić *Rus*, Rusova Draga; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Zvonko Pavelić *Dujela*, Serdari.

³⁴ Liječenje ljudi potvrdila je i Anka Vukelić *Matićeva* iz Rupe, no ona je spomenula drugačiji oblik liječenja o čemu se govori dalje u tekstu.

³⁵ Ivanka Krmpotić *Šimunova* iz Škobaca nije potvrdila.

puta. Ivan Krmpotić Šoparin iz Šojatskoga Dolca objasnio je da se blago većinom dovodilo do *raskrišća*, premda se liječenje, ako je raskrižje bilo udaljeno, moglo obaviti i drugdje (sl. 1).

Slika 1: Kazivač Ivan Krmpotić Šoparin iz Šojatskog Dolca; snimila Marija Brajković, svibanj 2004.

Josip Prpić Jurina iz Mrzloga Dola nije naveo da se kod liječenja koristio kamen, nego žar: *Onda već ako bi zmija ujela stoku il čoveka, onda su bile, nije svaka, nego pojedine bake, uzmi neki žar pa ga meći na ono mjesto gdje bi ujela zmija, pa tobože ona to izgovaraj, al u biti prođe. Vjerujte jel tako il ne, al tako je. (...)* Žar, ovaj od peći metni na tu jednu limenu posudu, tamo je ona nekoga dragoga Boga zuckala, molila i jel to il je to po sebi prošlo, pitaj Boga. Ivan Krmpotić Šoparin iz Šojatskoga Dolca donio je sljedeći opis liječenja: *I ona s tin kamenon križala, imala blagoslov, rećemo, u jednoj padeli od litre, od dvi, imala padelu blagoslova, masline malo blagoslovljene, to se za Uskrs išlo blagoslivljati u crkvu i to stalo u kući. Malo žara da to dimi, maslina i ona je to križala po ton vimenu ili ispred nosa.* Kazivač je u ovom slučaju opisao kako je, prema njegovu sjećanju, liječila Manda Krmpotić iz Veljuna, Francikina majka.³⁶

Kazivači su također govorili o naknadi za liječenje. Tako je Ivan Krmpotić Šoparin iz Šojatskoga Dolca kazao kako su Manda Krmpotić iz Veljuna davali *na primer jednu maramu na glavu ili neku lijepu maramicu štrikanu, neku uspomenu i tako. Ili ako bi ona imala kobasicu ili komad mesa.* Na pitanje je li Manda to tražila, kazivač je odgovorio: *Ne, ne, nikako, nikako, ona nije to. To je kao dobra volja. Ona je tebi dobrovoljno došla i ti si opet to dobrovoljno napravija njoj, kao jedna uzajamna pomoć.* Milan Krmpotić Zekonja iz Veljuna i Mara Tomljanović Isanova iz Krivoga Puta kazali su kako bi im se obično podarila kava ili piće, a Kata Pavelić Burgijina iz Pavića, čija je majka tako liječila, naglasila je kako se nije ništa plaćalo jer *to se išlo onako dobrovoljno.* Jedino je Ivka Krmpotić Grabarova iz Veljuna kazala kako se *moralo platiti jerbo da onda bolje pomaže.* To bi se plaćanje obavljalo kad bi liječenje već bilo gotovo, no kazivačica je ipak naglasila kako Manda Krmpotić, o kojoj i ona govori, to nije tražila: *A dali bi joj ili sir ili jaja ili ovako nešto od robe neki komadićak ili nešto tako. (...) Ne, ona ne bi tražila, ali to se je moralo nešto dat kako je ko ima, neko je ima neke čarape, neko je ima ili jaja ili vune, ona nije imala ovaca i čarape, prvo se nosilo one vunene čarape, i tako.* Mile Prpić Popić iz Popića, koji je govorio o pravoslavnim ženama iz Ritavca kao osobama koje su liječile, naveo je kako im se plaćalo onim što bi zatražile. Obično im se davalo mesa, jaja, maslaca, a ako im tko nije imao što za dati, morao je zauzvrat ići raditi i to u trajanju od dva dana.

³⁶ Kazivač je rođen u Veljunu, a 1949. godine došao je živjeti u Šojatski Dolac. Više je puta u svom kazivanju naglasio kako je dobro poznao Mandu Krmpotić.

Poseban segment u liječenju čini nasljeđivanje znanja, odnosno njegovo prenošenje mlađim generacijama. Usmena predaja predstavlja uobičajen način prijenosa znanja o životu na sljedeća pokoljenja. Ona se javlja i u ovom segmentu kulture. Luka Krmpotić *Brnde* iz Veljuna kazao je kako su žene to *primile od starijih*, a njegova je supruga Mara pridodala: *Od starijih, ove koje su umrle prvo starije, onda ove naslijedile, mlade*. I ovdje se javljaju pojedine zanimljivosti. Tako je Ivan Krmpotić *Šoparin* iz Šojatskoga Dolca naglasio kako se to prenosilo na žensku djecu. To potvrđuje i velik broj žena koje su kazivači spominjali tijekom istraživanja, a tek izdvojeni primjeri muškaraca. Kata Pavelić *Burgijina* iz Pavića kazala je kako joj je majka rekla formulu godinu dana prije smrti, ali je ona nije zapisala, te je pridodala: *Isto ko san ja benasta, ja san mogla isto zapisat i reć malon i maloj i tako da bi to išlo*. Također, kazivačica je naglasila da čim je osoba koja je znala postupak prenijela to znanje nekome drugome, sama više nije mogla *odgovorit*. Primjer Ivanke Krmpotić *Šimunove* iz Škobaca kojoj je *teta Francika* otkrila molitvu za liječenje govori kako postoji mogućnost da se to specifično znanje ne zadržava isključivo u obitelji.³⁷ Uz kazivanje Kate Pavelić *Burgijine* iz Pavića koja je posvjedočila kako se taj prijenos tajnog umijeća događao neposredno pred smrt osobe koja je poznavala postupak, najčešće su kazivači navodili kako se to moralo obaviti na Badnjak, pojedini su naglasili uvečer.³⁸ No, nitko nije znao objasniti zašto je izabran baš taj dan.

Odnos prema službenoj medicini jedno je od mogućih polazišta za istraživanje narodne medicine. Tako je i ovom prilikom na terenu prikupljeno nekoliko podataka koji razotkrivaju taj odnos. Već je naglašeno kako je opisana praksa liječenja sredinom 20. stoljeća bila vrlo prisutna. Pojava veterinaru pružila je alternativno rješenje kod ujeda zmijske. Prije toga, naime, nije postojao drugi način, kako je objasnila Anka Šolić *Tutanova* iz Šolića: *Jer prije nije bilo ni zvat veterinaru niti niš, nego što se odgovaralo*. Milan Krmpotić *Zekonja* iz Veljuna potvrdio je da je veterinar postao dostupan *negde posle rata, '46., '47. tako*. Dakle, jedno su vrijeme postojale su obje prakse liječenja. Anka Pavelić *Kuzmanova* iz Pavića, Ika Pavelić *Tomina* iz Pavića i Mira Tomljanović *Ropetina* iz Krivoga Puta kazale su kako je veterinar predstavljao jedinu mogućnost. Posljednja je kazivačica naglasila: *Doktoru, mora ić doktoru otkad ja pamtin. (...) A ne znan, nije, možda starinski, a posle kako ja pamtin nije, to se samo išlo se doktoru. I za blago i za sve. Sve pomoć zva se veterinaru i doktoru, pomoć kolko sve trebalo pomoć. Ja nisan to, nisan nikad to virovala. Bilo je to, ali nisan na to davala. Jel valja, ne valja, ja nisan na to obraćala*.³⁹ Ivan Krmpotić *Šoparin* iz Šojatskoga Dolca naveo je kako se veterinar obavezno zvao ukoliko je zmija bila otrovna ridovka, a Ivanka Krmpotić *Šimunova* iz Škobaca, opisujući rijedak primjer liječenja ljudi, napomenula je kako joj postupak nije uspio jer je prošlo previše vremena. Nakon toga, njezinu je suprugu mogao pomoći samo doktor. Milan Krmpotić *Zekonja* iz Veljuna i Mara Tomljanović *Isanova* iz Krivoga Puta naveli su dva najjednostavnija razloga zbog kojih se radije zvalo ženu iz sela. Mara je objasnila: *Radije k njoj jer ona je blizu. A veterinar dok dođe iz Senja, pa on ti nije ni pri ruci, pa bude to, znaš, jer ima širok teren, Krasno, Krivi Put, di je Krasno, di je Krivi Put. Krasno, pa dok on dođe u Senj, pa Krivi Put. Onda isto tako kad se i krava teli, ima par ljudi koji to sami znadu isto ko veterinaru*. Milan je slično kazao: *Bliže Vranciku tu zovi da odgovori, dok veterinar dođe*. Uz to, veterinaru se, nastavio je kazivač, trebalo platiti za injekciju, dok se ženama nije plaćalo.

Među svim prikupljenim kazivanjima, sjećanje Anke Vukelić *Matičeve* iz Rupe predstavlja značajan izuzetak. Kazivačica je, naime, ispričala događaj iz svog djetinjstva, kada je išla u drugi razred osnovne

³⁷ Razlog možda leži i u tome što Francika Krmpotić nema ženske djece. No, s druge strane, kazivačice koje su same rekle da znaju molitvu, obećale su nam tijekom istraživanja da će je i nama kazati ukoliko dođemo na Badnjak. Je li to bilo tek obećanje ljubavnih domaćica koje su strpljivo odgovarale na sva naša pitanja ili bi stvarno rekle formulu nekome tko nije iz njihove sredine i nije s njima u rodbinskoj vezi, trebalo bi provjeriti na Badnjak.

³⁸ Francika Šojat *Babić*, Šojatski Dolac (uvečer); Marija Prpić *Kavaričina*, Lucići; Luka i Mara Krmpotić *Brndini*, Veljun (uvečer); Nada Prpić *Terezina*, Krivi Put; Pavla Pavelić *Ćirilova*, Pavići (uvečer); Milka Prpić *Markinova*, Veljun; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Ante Krmpotić *Škobac*, Škopci.

³⁹ Kako kazivačica ipak navodi primjer Marice *Banove* iz Krivoga Puta koja je liječila ujed, može se zaključiti, imajući na umu brojnost primjera koji govore o zastupljenosti ovog elementa narodne medicine, kako je ona u navedenim rečenicama ipak izrekla samo svoj stav prema liječenju koje je na selu postojalo prije mogućnosti poziva veterinaru.

škole. Zmija ju je, dok je hodala bosa, ujela za nožni prst. Kako je u njezinu selu, u kojem i danas živi, bio jedan čovjek koji je znao *razgovarat zmiijan*, iskopali su jamu pred njezinom kućom, u nju joj do koljena zakopali nogu, a taj je čovjek, Milan Vukelić *Gušin*, u sebi molio i nešto radio rukama, *pribirao*. Puna dvadeset i četiri sata noga joj je stajala tako ukopana. Sličan postupak s područja Senjskoga bila i zaleđa Svetog Jurja navodi i Nevena Škrbić. Autorica piše: *Durđa Klišanić iz Donjih Lopaca opisuje kako bi osobi koju je zmija ugrizla za nogu, "žena koja to zna ličit", nogu ukopavala u zemlju i nije se smjelo vaditi sve do zalaska sunca. Prema podatcima za Donje Lopce i Đomine, žena je čitavo to vrijeme "križala", premještala oko noge tri kamena, postavljena u obliku trokuta. Istodobno je izgovarala formulu za liječenje zmijskog ugriza (Škrbić 2001:269)*. To je ujedno i jedini sličan oblik liječenja koji je pronađen i na području obrađenom u spomenutom članku i na području Krivoga Puta, iako se ne podudaraju u potpunosti.

5. ODNOS PREMA ŽENAMA KOJE SU LIJEČILE – ELEMENTI SEOSKE DRUŠTVENOSTI

Iz navedenog se opisa varijantata liječenja i pojedinih specifičnosti, a posebice iz velikog broja primjera osoba koje su provodile liječenje, može pretpostaviti kako je ovaj segment narodne medicine u vrijeme njegove prisutnosti bio potreban i odobran. Današnji odnos stanovnika Krivoga Puta donosi određeni odmak. Naime, kako se danas više ne prakticira taj segment narodne medicine, ili barem ne u onoj mjeri u kojoj se to radilo prije⁴⁰ kada je on bio rasprostranjen na cijelom ovom području, sigurno se na drugačiji način na njega gleda. Nekada, kada je takav način liječenja bio prijeko potreban jer alternative u obliku veterinarstva nije ni bilo, samim time što je bio jedini, bio je i priznat i odobran. Danas, kad se s distance može gledati na to vrijeme, mogu se pronaći i drugačija razmišljanja koja ne cijene takav način liječenja, označuju ga bezvrijednim i neuspješnim. Tako je, primjerice, Mile Špalj *Kebin* iz Špalja kazao kako su to bile *lakrdije* u koje on ne vjeruje, Milan Pavelić *Vranić* iz Pavića također je napomenuo kako on u to *ne bi virova*, dok je Mirko Prpić *Cungo* iz Krivoga Puta čak rekao kako nitko nije vjerovao. Marko Pavelić *Mijatina* iz Žuljevića pomalo je pogrdno liječenje nazvao *babarskim govorom* te smatra da bi, ukoliko bi bolest prošla, to bilo samo od sebe. Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića sa smijehom je i ironijom pričao o ženama koje su poznavale postupak. Zvonko Pavelić *Dujela* iz Serdara, kazivač koji je jedini donio podatak da je Ruža Burić iz Burića koristila pri liječenju i neku travu, iznio je mišljenje da je tu zapravo pomagala ta trava, a ne sama molitva.

Većina je ostalih kazivača o ovom liječenju govorila bez negativnih i pozitivnih konotacija, odnosno bez eksplicitnog izražavanja svog stava. Tako se samo može primijetiti da je ono u njihovu kazivanju dobilo isti status kao i, primjerice, ljekovite trave, seoski zubari ili porod kod kuće. Pojedini su kazivači uvjereni da je liječenje uvijek pomagalo. Tako je, primjerice, Milan Krmpotić *Zekonja* iz Veljuna, pričajući o Mandi i Franciki Krmpotić, na pitanje je li se nekad znalo dogoditi da se nije moglo *odgovoriti*, rekao: *A nije, uvik je pomoglo. A ona valjda nešto zna o tome kad uzme ona tri kamenčića, pa križa, moli, mrmlja, ne razumiš*. Uvjeren u uspješnost ovih postupaka, koji su ipak bili tajni jer, kako je objasnio, *nije ona baš svojih tajni pričala*, kazivač je izrekao svoj pozitivan stav prema narodnoj medicini. Drugi, pak, stanovnici Krivoga Puta smatraju kako liječenje nije bilo uspješno ukoliko je zmija bila otrovna. Već je spomenuto kako je Ivan Krmpotić *Šoparin* iz Šojatskoga Dolca rekao da se veterinar obavezno zvao ukoliko je bila riječ o ugrizu riđovke, dok se Kata Pavelić *Burgijina* iz Pavića prisjetila kako njezina majka nije mogla pomoći kad je susjedovu kravu opasni poskok ujeo za jezik. Slično vjeruje i Marija Prpić *Vinina* iz Veljuna jer je kazala: *A slabo to ako je ona otrovnica, poskok ako je, nema što, džabe izgovori i nagovori*. Zanimljivo razmišljanje iznijela je Pavla Pavelić *Ćirilova* iz Pavelića, koja je kazala da zna postupak, ali da danas nitko

⁴⁰ Nije do kraja razjašnjeno kada su žene koje su i danas žive prestale liječiti. Ivanka Krmpotić *Šimunova* iz Škobaca rekla je kako unatrag dvije, tri godine nije tako liječila te je zbog toga već pomalo i zaboravila riječi molitve, no nitko od kazivača nije spomenuo da je ta praksa prisutna u suvremenosti.

više ne traži njezinu pomoć i ne dolazi k njoj jer *to kod nas niko ne, tamo da di je Vrancika, tamo viruju u to, ode niko više ne viruje u to*. Kazivačica je tako stanovnike Veljuna označila kao one “druge”, one koji još i danas vjeruju u stari oblik liječenja, za razliku od kraja u kojem ona živi, a koji je ipak tek nedaleko od Veljuna.

Na ovaj se način kroz različite primjere može vidjeti da je danas stav zajednice prema *izgovaranju* različit. Dostupnost veterinarara i promijenjen način života vezan uz industrijalizaciju koja je dovela do depopulacije Krivoga Puta, neki su od razloga zaboravljanja ovog oblika liječenja koji danas živi još samo u pričanju zajednice, kao dio društvenog sjećanja.

6. PRIČA I DRUŠTVENO SJEĆANJE

Danas se, dakle, o liječenju zmijskog ujeda na način koji je bio vrlo živ još sredinom 20. stoljeća govori samo u pričama. Teško je zamisliti da bi ono moglo doživjeti svoju suvremenu primjenu kakvu nanovo doživljavaju neki drugi elementi narodne medicine, poput liječenja ljekovitim travama u urbanim kulturama, iako su u nekim zajednicama, što se može zapaziti i na području Krivoga Puta, oni kontinuirano bili prisutni u svakodnevnom životu. No, priča o ženama i (manje brojnim) muškarcima i njihovu postupku liječenja, prisutna je u Krivome Putu.⁴¹

Kao središte priča, odnosno kao osobe oko kojih se ispreplele najviše priča nametnule su se pokojna Manda Krmpotić i njezina kći Francika Krmpotić *Mišinova*, koja i danas živi u Veljunu.⁴² U tom je lokalitetu tijekom istraživanja zabilježen događaj vezan uz Mandu, a koji se zbog zanimljivosti i priče donosi u cijelosti: *Ta baba, ona ti je liječila blago koje doktor nije moga izliječiti, veterinar. Baba je imala te svoje trave koje je brala i sa molitvama. I trave blagoslovljene. To je bija blagoslov sada tijelovski, na blagdan Tijelova to se nosilo, obavezno iša na blagoslov, nosija list od oraja, cvijeće, ono ljubiš me-ne ljubiš, oni su zvali ivančice, žita onako iz njive izvuci. To bi se napravija buket, to se nosilo na blagoslov. Što se nosi grančica na Cvjetnicu, tako je bilo kod nas za Tijelovo. I to bi se čuvalo. I onda bi baba kad bi bolilo goveče, kravu ili nešto, baba bi to s tin svojih blagoslovon došla, onda bi tražila malo žara, vatre, onda bi taj blagoslov na tu vatru metnila, to bi dimilo, onda bi ona prošla oko govečeta i molila te molitve svoje. I većinon je uspjela. Jer znan jedan slučaj, jedna žena, ona danas živi u Ameriki, otišla je, tamo je već bija svekar, muž i onda je otišla i ona. Bila jedna malo inteligentnija žena, nije niki moga staviti među one seljanke druge, mada je bilo i među njima isto, uvijek se to odraz inteligencije i toga vidi. I sad njoj je zabolilo kravu, di će Zlata k Mandi, ni govora. Pa veterinaru, doktora iz Senja gori, veterinar nešto da neke lijekove blagu. Nije pomoglo, e sad će u Brinje. Krava bila prekrasna, velika, lipa. Pa ni brinjski, krava za uginuti. Sad njoj da nek idu po Mandu, a baba Manda čula kako, nju su zvali nadidoktor, ka i ona je još veća od doktora. Sad je baba bila, nije više ono zadnje vrime tila ni ić svugdje jer su joj se rugali, a ustvari baba bila sposobna. I baba govori, sad ja iden, meni je žao govečeta, ne radi njih. Baba je došla u tu kuću gore i rekla je, tamo ne znan koga je našla, već se to slabije i sjećan, da joj trebaju četiri čoeaka jaka. Svi ju onako posprdno ignorirali, gledali da što će. Tražila je pekvu, ali Zlata nije imala, već je Zlata ukinula ognjište, Zlata imala bajtu, to je mala kućica di se kuhalo prascin i tako. Imala je šparet. Veli: “Teta Mande, neman peku, ali mogu van u roli di žar pada.” To su oni dali i baba je rekla: “Ja iden, a kad van ja rečen, vi ćete samo kravu morat maknut.” Krava je legla, bila je baš za uginuti. “Kad van ja reknen, samo ćete ju maknut s tog mjesta na drugo.” Baba je išla s tin blagoslovon i s ton vatron oko krave, jedno tri, četiri puta je prošla i molila i molila i njiman je rekla: “Sad.” Mi ko dica gledali isprid vrata. I sad su ti ljudi kravu samo uzeli za noge i premistili na drugu stranu. Baba je dalje molila i bome se, uz pomoć ljudi, krava se*

⁴¹ Kolegica Aleksandra Vlatković razgovarala je u Zagrebu s Jadrankom Tomljanović, kćeri Eleonore Prpić *Lejine* iz Veljuna. Jadranka Tomljanović rođena je 1965. godine i, iako danas živi u Zagrebu, dosta toga zna o životu na području Krivoga Puta, budući da je s bakom živjela u Veljunu do 1979. godine. Sjećanje na Mandu i Franciku Krmpotić i njihovu vještinu liječenja pokazuje kako se i odlaskom iz matične zajednice zadržavaju priče karakteristične za oblikovanje njezina društvenog sjećanja.

⁴² Već je prije u tekstu navedeno koji su sve kazivači spomenuli Mandu i Franciku Krmpotić u razgovoru.

digla. Kad se krava digla, baba je još molila i davala i rekla je gazdarici nek joj donese nešto toplo, malo vode da to popije, veli, sad je izrine, neka izide van iz štale i daj joj, veli, hladne vode popit kolko oće. I to je Zlata napravila. I krava je navečer pasla. Nisu vjerovali ni veterinari, niti jedan niti drugi. I to od tog čuda, jel to tako bilo što je to bilo, nikad nisu više babu Mandu zezali ni govorili. I kad bi zmija ugrizla goveće, onda bi tražila 3 kamena, to se točno sjećan kad je našu ovcu zmija ugrizla. Tražila je 3 kamena i onda, onaj kamen što na zemlji ležalo, ona bi tin križala i molila i to bi blago ozdravilo. To znan, drugo ne, drugo se ne sjećan. Nadalje, kazivačica je objasnila kako su Mandu često zvali jer su imali u nju veliko povjerenje. Za svoju pomoć ona nikada nije tražila naknadu: *Nije ona htjela niš, ona je bila toliko siromašna i ponizna da ona nije htjela kod svakoga ni kave popit jer je mislila željan si, pa nemaš.* Iako su u to vrijeme postojale još dvije žene, jedna iz Veljuna, a druga iz Francikovca, koje su također mogle pomoći, kazivačica je naglasila: *Još su bile dvi, ali baba Manda je bila najbolja.* Marija Prpić Vinina iz Veljuna prisjetila se kako ju je Manda liječila kada je dobila lišaj: *A ja san bila curica. A dobila lišaj od krave, a krava se češala o drvo, dobila taj lišaj, veli, odi ti Manda, mater od Francike, odvedi malu pa Manda zna. A Manda uzela iglu, ka prvo smo mi rekli onu veliku iglu za šlake, ajde veli Manda kruži, kruži. Oden ja baš veterinaru, ma za lišaj, ja namazala dva puta, prošlo. A nije Manda niš.* Ivan Krmpotić Šoparin iz Šojatskoga Dolca ispričao je još jednu pomalo tajanstvenu priču iz života Mande Krmpotić: *Volila je puno bosa ić, te tajne isto nije nikome otkrila, bosa, nije njoj smetalo, sad na primer, ode joj kuća bila, pa sad iden, na primer, goniti krave i te volove što je imala, iden na pašu odagnat, četiri, pet kilometri ili tri kilometra. I vrati se nazad. More bit jesen i ladno, ali ona nije osjećala da je njoj ladno. Bosa većinon, većinon... Ta skromna jedna žena, kako je kazao kazivač, nije se nikad tužila da joj je hladno, ali također nikada nije htjela ni reći zašto je tako radila. Naveo je i ovaj, njemu zagonetan, detalj iz Mandina života: *To je bila stvarna jedna žena, ja je jako dugo san poznavam, u školu san prolazija ispred njezine kuće i stalno je imala četvero goveda, imala je dva vole i dvije krave. Ali svi četvero potpuno crni, potpuno crni, nigdje nikakvog znamenja, to ona nikome nije rekla zašto to. E, niti je ona rekla, niti je ko baš prisiljava da ona to reče zašto. I ako je i uginulo, mislin, bilo bolesno goveće pa je uginulo goveće, ali je ona tražila na svaki način da je opet crno nadoknadi.* Tako se uz život bake Mande vezalo nekoliko tajanstvenih priča. Na pitanje od koga je ona naučila tajne koje je znala, nitko od kazivača nije znao odgovor. Naime, Marija Prpić Vinina iz Veljuna navela je samo kako je bila rodom iz Like, Eleonora Prpić Lejina da je iz Kopolja, a Ivan Krmpotić Šoparin rekao je: *Iz Brloga, još malo dalje od Brloga, kako san ja čuja, tamo je imala kuću. Taj njen muž, suprug on je dotuda dovea tu na Veljun.**

U pričama o Mandi Krmpotić često se spominje i njezina kći Francika koja je od majke i naučila postupak liječenja. No, Eleonora Prpić Lejina kazala je: *Pa je, Francika za zmiju. Al Franciku su malo babe i zvale, e baba je Manda stvarno bila, njoj su vjerovali.* I uz Franciku se vezuju priče koje se također odlikuju tajanstvenošću. Tako je u Veljunu zabilježena priča: *Mi ovoj Vranciki rećemo, ona dođe pa ovak spava, više špareta. "Što je? Di si bila?" Da je bila na Kleku. "Pa što si delala?" Pa šu njezine cure gore. (...) Ona kaže. (smijeh) A zeza. (smijeh) Da je bila na Kleku s curan pa da nije spavala ode. (...) To su te valjda vile, kako, to su prvo zvale. Mi rećemo da cure.* U istom je mjestu dobiveno i objašnjenje kako su vile odlazile noću kada ih se nije moglo vidjeti; ne zna se kako su putovale do Kleka, a nitko ih, pa ni Francika, nikada nije vidio.

U Lucićima se uz priču o ženi koja je molila kod ujeda zmije vezala i sljedeća pojedinost: *Ništa se to nije plaćalo, to je bilo kao, kako bi van reka, kao sve prijateljski ili..., da bi to pomoglo, to su bile samo čarolije ili od tih, mi smo ih zvali da viške.* Nadalje, dobiveno je objašnjenje kako su ih zvali *viškama ...a zato da gataju.* I onda mi reci dica kad će na Klek, da maže tabane, da ide na Klek. (smijeh) Mora namazat tabane da ide na Klek. Iako nisu vidjeli kako to *viška* ide na Klek, govorilo se da ide noću, tabane maže mašću ili voskom da je kamenje ne bode da ide na Klek, a ondje su *viške* igrale kolo. U Veljunu su se priče o tajanstvenim i nadnaravnim moćima pojedinih žena vezivale i za Franciku Krmpotić. Pritom se nije znalo točno što je ona mogla napraviti: *Pitaj Boga. I za mater njezinu su govorili, a je li, nije li, pitaj dragoga Boga. Samo mater je znala ono odgovorit, molitvan tin svojin kad bi kravu zmija ugrizla i to stvarno, ona bi to sa tin svojin*

molitvama i kamenin, križala bi, križe bi delala i prošlo bi. (...) I Francika to zna, samo neće priznat, e. U takvim se kazivanjima kao čest motiv javlja i sposobnost krađe mlijeka,⁴³ o čemu priča kaže: Jesu, pa to ti je to bilo, to njoj reko ovaj (smijeh). (...) Jedan stari kupio kravu iz Kamenice, to je jedno selo blizu gori u Lici, blizu Brinja. I govori: "Krava na Veljunu, mliko u Kamenici." A žena stoji na koju se sumnja da je viška, a ona veli: "Koja je to litica." (smijeh) A ovaj govori namjerno, veli: "Krava u štali, mliko u Kamenici." Kao da ne daje mlika, a ona veli koja je to litica, kao neko je pomuza, možda ona (smijeh). Zabilježeno je i kako su sve to, zapravo, znali svi u selu: Jesu, samo pričali između sebe. Evo je, veli, zatvori štalu. Pitaj Boga dragoga.

Iz ovih se nekoliko primjera može iščitati karakteristika svojstvena svim zajednicama, no koja je svakako bolje izražena u manjim, koherentnijim sredinama. Paul Connerton u svojoj knjizi *Kako se društva sjećaju* o tome piše: *Ono što čitavo mjesto drži na okupu je ogovaranje. Većinu seoskih dnevnih zbivanja netko će ispričati prije svršetka dana i te će se priče zasnivati na opažanju ili opisu iz prve ruke. Seoska govorkanja sastoje se iz tih dnevnih priča popraćenih vječnim međusobnim familijarnostima. Na taj način selo neformalno izgrađuje neprekidnu povijest vlastite zajednice: povijest u kojoj svatko portretira i svatko je portretiran, i u kojoj portretiranje ne prestaje nikada. Tako gotovo i ne preostaje prostora za predstavljanje sebe u svakodnevnom životu, jer se pojedinci uglavnom sjećaju zajednički* (2004:28). Tako je moguće, naravno nepotpuno, iako bez samog razgovora s nekom osobom, u ovom slučaju bakom Francikom, doznati podosta o njezinu životu. Naravno da se zanimljive i neobične priče lakše pamte, a i prije ispričaju drugima, pa i nepoznatim istraživačima, upravo zbog svoje specifičnosti i, u ovom slučaju, tajanstvenosti. Connerton zbog toga zaključuje: *Stoga se može ustvrditi, podosta općenito, da svi mi upoznajemo jedni druge pitajući što se dogodilo, opisujući kako se to dogodilo, vjerujući ili ne vjerujući pričama o prošlosti i identitetima drugih. Uspješno prepoznavajući i razumijevajući što netko drugi čini, otkrivamo osobit događaj, epizodu ili način ponašanja u kontekstu brojnih ispričanih povijesti. Stoga, pojedinačni postupak utvrđujemo tako da prizovemo najmanje dvije vrste konteksta takva ponašanja. Smještamo opažanje sudionika na odgovarajuće mjesto u njihovoj životnoj povijesti; njihovo vladanje također određujemo obzirom na povijesno mjesto društvenih okolnosti kojima pripadaju. Povijest nečijeg života je dio međusobno isprepletenih priča; ona je uklopljena u povijest onih grupa iz kojih pojedinci izvode svoj identitet* (ibid. 33).

7. UMJESTO ZAKLJUČKA – PRIČA JE BILO NAVELIKO

Istražujući narodnu medicinu na području u kojem su se kazivači pokazali izuzetno spremni na razgovor, gostoljubivi i susretljivi, bilo je moguće doznati i poneka ogovaranja koja, po Connertonu, predstavljaju kohezivnu silu zajednice.⁴⁴ Treba primijetiti kako priče o Mandi i Franciki Krmpotić ipak nisu održale na okupu cijelo područje Krivoga Puta, nego manju sredinu koja je bila izravnim ili prvim posrednim svjedokom njihova života. No, priče su na cijelom području bile žive jer, kako govori Josip Blažević *Ivela* iz Mrzloga Dola: *Priča je bilo naveliko*. One su se kao dio društvenog sjećanja u ovom istraživanju pokazale izrazito zanimljive i ponudile nove mogućnosti istraživanja, kako materijalne, tako ponajviše duhovne kulture. Naime, ovim je terenskim radom prikupljeno mnoštvo podataka te se ponekad u njihovoj obradi učinilo kako je teško prikazati sve varijante dobivene kazivanjima. No, pokušajem svođenja svih tih varijanta na neku uopćenu sliku, dobio bi se pogrešan zaključak. Postupkom shematiziranja jednog segmenta načina života, kulturu bi se pogrešno prikazalo kao nepromjenljivu i zatvorenu strukturu. A upravo sve dobivene i ovdje iznesene varijante govore o priči kao o nečem promjenljivom, živom i ponekad neuhvatljivom. Tako se, ako se na sva kazivanja gleda kao na motive koje su zajedno oblikovali različito ljudsko iskustvo, krhko sjećanje i seoska ogovaranja, može govoriti o priči koja oblikuje društveno sjećanje. U ovom se radu pokušao dati prikaz tog sjećanja koji, iako necjelovit i nedovršen, otkriva jedan segment života Krivopučana.

⁴³ Ta se sposobnost redovito pripisivala *viškama*; usp. Bošković-Stulli 1991.

⁴⁴ Kako su mi većinu priča vezanih uz Mandu i Franciku Krmpotić kazivači izrekli u povjerenju, uz citate u prethodnom dijelu rada nisam navela njihove podatke.

LITERATURA:

- BRENKO, Aida, Željko DUGAC, Mirjana RANDIĆ (2001): *Narodna medicina*. Etnografski muzej Zagreb, Zagreb. (k. i.)
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja (1991): Predaje o vješticama i njihovi progoni u Hrvatskoj. U: *Pjesme, priča, fantastika*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zavod za istraživanje folklor, Zagreb, 124-159.
- BUKOVČAN ŽUFKA, Tanja (2002/2003): Narodna medicina kao predmet etnologije. *Studia ethnologica Croatica*, 14/15:145-169, Zagreb.
- CONNERTON, Paul (2004): *Kako se društva sjećaju*. Izdanja Antibarbarus, Zagreb.
- GRČEVIĆ, Jure (2000): *Kompolje, narodni život i običaji*. Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, Kompolje.
- HEĆIMOVIĆ-SESELJA, Mara (1985): *Tradicijski život i kultura ličkoga sela Ivčević Kosa*. Mladen Seselja, Muzej Like, Zagreb, Gospić.
- PUTANEC, Valentin (1962): Starohrvatski glagoljski uklin protiv zmija u rukopisu 14. stoljeća. *Zbornik za narodni život i običaje*, 40:409-412, Zagreb.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, XIX. (obradili Josip Jedvaj et al.)(1967-1971): Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- ROŽIĆ, Vatroslav (1907): Prigorje, Narodni život i običaji. *Zbornik za narodni život i običaje*, 12/1:49-134, Zagreb.
- ŠKRBIĆ, Nevena (2001): Izvješće o istraživanjima u selima pod Senjskim bilom i u zaleđu Sv. Jurja. *Senjski zbornik*, 28:261-274, Senj.